Portretbeeld van Anūṣanātha.

HET PORTRETBEELD VAN ANŪṢANĀTHA

DOOR

F. M. SCHNITGER.

Het Koloniaal Museum te Amsterdam bezit een Ćiwa-beeld, dat door Prof. Krom reeds een vorstelijk portretbeeld werd genoemd¹⁾. Het stuk is 122 c.M. hoog, de grootste breedte bedraagt 57.5 c.M., het voetstuk is 45 c.M. breed, 32 c.M. diep. Het is afkomstig uit de verzameling van het Genootschap Natura Artis Magistra. Voor verdere details zie men de foto. Vreemd, dat niet meer belangstelling voor dit beeld bestaan heeft, dat *tot de schoonste kunstwerken van Oost-Java behoort*²⁾. Men vergelijke het maar eens met den Harihara van Simping of de Jago-beelden! Bij dit beeld heeft de kunstenaar met zoo weinig mogelijk middelen zooveel mogelijk willen geven. Hij heeft de schoonheid niet alleen verhoogd door uit te beelden, maar tevens door weg te laten. Uiterst waardig en sober is het portretbeeld geworden.

Laten wij eens beginnen met na te gaan aan wien deze buitengewoon fraaie afbeelding theoretisch toebehoord kan hebben. We zien dan dat er betrekkelijk weinig speling is. De vorsten, die er voor in aanmerking komen zijn 1o. Rājasanāgara, 2o. Anūsanātha, wiens Ćiwa-portretbeeld te Kiḍal vermaard was, 3o. Wiṣṇuwarddhana, 4o. Narasinghamūrti en 5o. Tohjaya. Kṛtanāgara laten we buiten beschouwing, aangezien over zijn grafbeelden een wanhopige confusie heerscht.

Thans willen we aan de hand van andere gegevens nagaan welke koningen „geschrapt” kunnen worden. In de eerste plaats Rājasanāgara en Tohjaya, van wier graftempels niets meer over is. Dat de mederegent Narasinghamūrti zoo'n ongewoon fraai bijzettingsbeeld gehad heeft, lijkt niet waarschijnlijk¹⁴⁾. Vergelijkt men ons beeld met de sculpturen van Jago (vooral de voetstukken!), dan zal ieder aarzelen om aan Wiṣṇuwarddhana ons Ćiwa-beeld toe te schrijven. Men zal het misschien met ons eens zijn dat Anūsanātha een groote kans heeft. Helaas mogen we Kṛtanāgara niet overslaan. We denken aan de z.g. Majapahitsche stralenkrans, die bij de emblematuur van

de poortwachters en de Ganeça van den Singhasārischen torentempel optreedt, en die ook bij ons beeld te zien valt. Daartegenover staan weer de bezwaren, dat de Majapahitsche stralenkrans bij andere beelden van genoemd ruïnenveld niet optreedt, en dat de stijl en voorstelling van ons beeld zich niet precies aansluiten bij die van de Singhasārische; bij een portretbeeld van Kṛtanāgara verwachten we ook een meer ingewikkelde godsvoorstelling. Daartegenover wijzen we op de zeer eenvoudige Kṛtanāgara-voorstelling van de Jaka-Dolok te Surabaja en de prachtig sobere stijl van het Trinawindubeeld te Singhasari. Het is duidelijk dat gevoelsoverwegingen ons niet uit deze impasse voeren. Daarvoor zijn stijlcritische of andere bewijzen noodig. Theoretisch blijft dus de mogelijkheid bestaan dat we met een portretbeeld van Kṛtanāgara te maken hebben. Inmiddels is het niet verboden den tijd te verdrijven met het zoeken naar een andere oplossing.

We zagen reeds dat de blik gewend werd naar 't schitterende heiligdom van Anūṣanātha (1227—1248). Past het beeld daarin? De ruimte van de cella verzet zich daar geenszins tegen. Op het vlak van 1.92×1.92 M. is waarschijnlijk, naar analogie met Singhasari, ook plaats geweest voor een inderdaad gevonden yoni-voetstuk met lingga.

Maar nu komt er een bezwaar. Naast de ingang van den tempel staat een klein beeldje van Mahākala, een leelijk, onbenullig stuk werk, dat helaas precies in zijn nis past. Nu staat dit vast: of het mooie Ćiwa-beeld hoort in de cella, en dat onsympathieke Mahākala-beeldje hoort niet in zijn nis, of omgekeerd. Nu is de heele tempel een meesterstukje van fijne, bezonnen sculptuur; weelderig en elegant is het ornament aangebracht, de kala-koppen zijn magnifiek, de garuda's buitengewoon fraai. Daarentegen zijn de leeuwjes op de hoeken opvallend leelijk, wat is toe te schrijven aan de onbekendheid der kunstenaars met deze dieren. Om genoemde redenen kunnen wij ons dan ook niet aansluiten bij de meening van Dr. Bosch, die Mahākala wel degelijk in die nis plaatst⁴⁾. Laten wij nu ook even onderzoeken waarop Dr. Bosch zijn conclusie grondt. Hij zegt: „Wanneer en door wien Mahākala in die nis is geplaatst is onbekend. In Brumunds tijd was de nis blijkbaar leeg, anders had hij bij zijn uitvoerige beschrijving van dat onderdeel wel gerept. Op Melville's foto, genomen in 1910, neemt het zijn tegenwoordige plaats in”. Wie is die geheimzinnige kwant, die Mahākala een onderdak gaf? Zou dat werkelijk een kundig archeoloog geweest zijn? Komaan, laten we die opvatting liever naar het rijk der fabelen verwijzen. Wanneer

een zoo scherp opmerker als Brumund niets over een Mahākala vermeldt en er een halve eeuw later eensklaps een beeld in die nis staat, dan kan dit onmogelijk op oordeelkundige wijze geschied zijn. Dat de maten precies kloppen is een argument, dat wij zonder scrupules ter zijde mogen leggen. Er bestaat dus geen enkel bezwaar om in ons beeld *een portret van Anuṣanātha te zien*⁵⁾.

De kansen van Anuṣanātha en Kṛtanāgara staan nu, op zijn zachts gezegd, gelijk. Wat zou het aardig zijn om op de koop toe ook een sprekend *bewijs* te hebben. Welnu, wij meenen inderdaad zoo'n bewijs gevonden te hebben, een argument dat de schaal ten gunste van Anuṣanātha doet doorslaan. Letten we eens op het voetstuk van ons Ćiwa-beeld. Beneden een rand van bladeren, dan een *parelrand*, dan een krans van kleinere bladeren. Nauwkeurig onderzoek van dit motief doet zien dat wij hier *een uiterst zeldzaam* voetstuk voor ons hebben, ja, bij ons weten zelfs een unicum. De bladeren zijn ongewoon gesneden, maar het curiosum is de parelrand. Nergens op Java konden wij deze ornamentatie ontdekken *dan op de voetstukken van de leeuwen en garuda's van de tjandi Kidā*⁶⁾. Het is niet onze bedoeling hier verder in details te treden. Als niet ter zake bevoegden, bepaalden we ons tot eenige opmerkingen, die wellicht de belangstelling van deskundigen op het Ćiwa-beeld kunnen vestigen.

Wat te denken van de mudra's? Wij weten het niet, al hebben we een flauw vermoeden. In de Mahānirwana-tantra (editie Avalon) is de duim identiek met de syllabe Om (bl. 29), that is the sacred Mantra, from which all things have come and to which they return (bl. 24). Met de wijsvinger correspondeert de syllabe sat, with the meaning Ever-existent, terwijl de pink als equivalent van Brahman so is called because he exists everywhere (bl. 28).

Mocht onze veronderstelling betreffende het Ćiwa-beeld juist zijn, dan zal n. h. v. een eenigszins ander licht vallen op de Majapahitsche stralenkrans, dan is het optreden daarvan vroeger dan men tot nu toe meende. Is dat eigenlijk wel verwonderlijk, wijzen Panataran en Jago niet op een actief „Javaansch” leven, treden daar geen personen op in vlamtongen gehuld, is de Majapahitsche nimbus wel een oogeblik van de baan, ja treedt zij niet in concreto op bij de achterstukken der losse Panataran-beelden? Het ware te wenschen dat bedoelde stralenkrans eens nader in studie genomen werd. Bij een portret-beeld¹¹⁾ uit 1481 b.v., komt zij in 't geheel niet voor. Hiervan

uitgaande hoeven vele Oost-Javaansche portretbeelden, zonder die krans, dus *niet* beslist in min of meer nauw verband met de Hayam Wuruk-tijd gebracht te worden, maar omgekeerd moeten we niet al te verbaasd zijn als er op een goeden dag een met volledige Majapahitsche stralen-krans uitgerust beeld opduikt, dat in den tijd tusschen Anūṣanātha en Hayam Wuruk een plaats vindt ⁷⁾.

We meenen zelfs op een dergelijk beeld de aandacht te moeten vestigen. In *Ars Asiatica* VIII, plaat 38 rechts, staat een foto er van ⁸⁾. Het is een wiṣṇuwimba, te oordeelen naar den kroon (vgl. die v. d. Wiṣṇu van Banon) en de attributen: rechterhand met vlam-bundel, linkerhand met gevleugelde schelp. Het is een ontroerend mooi fragment, dat onder zijn Oost-Javaansche kornuiten zijn gelijke niet heeft. Mogen wij er een portret in zien van den als Wiṣṇu vergoddelijkten Jayanāgara? We durven hier geen antwoord op te geven.

Uit den aard der zaak heeft iedere Oost-Javaansche koning door zijn grafbeeld uitdrukking willen geven aan een staat van volmaakte wijsheid, opperste gelukzaligheid en eeuwige verlossing. De uiterlijke kenteekenen hiervan zijn voor een deel besproken door Ir. Moens ⁹⁾. Thans kunnen wij deze gegevens met één vermeerderen.

Wij kennen de mudra van Anūṣanātha's bijzettingsbeeld weliswaar niet bij name, doch weten dat zij een verlossingsmudra is. Klopt dit met andere gegevens? Precies dezelfde handhouding vertoont een der vrouwelijke figuren, die den Harihara van Simping flankeren. De rechterhand, gesloten tot een vuist, ligt in de palm van de linkerhand, terwijl de rechterduim omhoog steekt. Een verlore koningin dus. Te Batavia bevindt zich een Arddhanari met dezelfde mudra ¹⁰⁾. Door het artikel van Moens weten we hoe groot de kans is, dat een Arddhanari-beeld een portret vertegenwoordigt.

Nu staat op de Pasir Sinala (West-Java) een beeld ¹²⁾, dat een knielend persoon voorstelt, getooid met een menigte doodskoppen. De *linkerhand* met uitgestrekte duim wordt voor de borst geheven. Een verlore dus? Ja. De beelden, waar dit stuk toe behoort, stellen resi's voor. Wij meenen dat in dit beeld een asceet weergegeven is, die door het ritueel op 't lijkenveld de hoogste wijsheid deelachtig werd ¹³⁾.

Den Haag, October 1931.

NOTA.

1) Gids in het Volkenkundig Museum IV, bl. 82.

2) Een foto van het beeld is in *Ars Asiatica* VIII (1926), op plaat 34 te vinden. Prof. Krom noemt het terecht „un des meilleurs exemples de l'évidente filiation de l'art du XIIIe siècle dans le royaume de Singhasari”.

4) Publicatie's v. d. Oudh. Dienst, deel I (1925), bl. 11.

5) De opvatting van Poerbatjaraka op bl. 88 van zijn „Agastya in de archipel”, als zoude een beeld te Kidal het portret van Anuṣanātha voorstellen, deelen wij niet. Afgescheiden van het feit dat er geen reden is om bedoeld beeld voor een portret te houden, zijn wij (met Dr. Bosch, Publicatie's bl. 10—11) van meening, dat genoemd figuur geen Ćiwaïtisch godsbeeld, maar een (waarschijnlijk) Buddhistisch (of Ćiwa-Buddh.?) godinne-beeld is. Verder is het ondenkbaar dat dit onvoltooide beeld in de voltooide tjandi Kidal gestaan heeft. Niet alleen zijn daar op heel Java geen precedenter voor te vinden, maar de tantra's zeggen ook uitdrukkelijk: „No temple or other thing should be dedicated to a Dewa, whose image has not been consecrated”. (Avalon, Mahanirwanatantra, bl. 328). Poerbatjaraka zal toch moeilijk kunnen volhouden dat het door hem genoemde beeld „consecrated” is.

6) Foto's op plaat 7 v. d. Publicatie's der O. Dienst I.

7) De beelden, die het dichtst bij de kunst van Midden-Java staan, zijn het oudste; de M. stralenkrans heeft daar misschien minder mee te maken dan men gewoonlijk wel denkt. Tot de door ons bedoelde beelden rekenen wij het in de volgende noot genoemde. Verder vindt men in *Ars Asiatica* 8, plaat 38, in het midden, een beeld dat drietand en boek (op lotus) voert, en teruggaat op den Singhasarischen tijd. Onloochenbaar verband bestaat er tusschen dit stuk en de bij Krom, Inleiding, op pl. 93 afgebeelde Parwati, die óók met deze emblemata getooid is. Moens heeft dit beeld in „H. J. Portretbeelden”, Tijds. Bat. Gen. 58, bl. 517 zeer juist geïnterpreteerd, al zouden wij het liever Uma-Ćruti noemen, waarmede op Java Dara-jingga, een vrouw van Kṛtarājasa vergeleken wordt. (Zie Berg, Bijdr. T. L. en Vlk. 88, bl. 161; in tantrische geschriften, en i. h. b. bij de Ćaiwa-siddhāntins is Ćruti zeer bekend, zie Schomerus, Der Ćaiwa-siddhānta). Het boek behoort aan Ćruti, personificatie v. d. heilige Weda-tekst. Gezien het feit dat dit attriboot in dezen tijd een groote rol speelt (godinne-beeld van Kidal, Amoghapaṇa, Suddhanakumāra en Manjuṣri van Jago, Prajñāpāramitā van Singhasari), houden we het niet voor geheel ondenkbaar dat die Parwati inderdaad Dara-jingga voorstelt, en achten zelfs de stijl daar niet mee in strijd. Men lette verder op de flankering door Ganeṣa, die alleen bij de Parwati en Guhyeṣwari van Singhasari voorkomt.

8) Ook bij Stutterheim, Cultuurgesch. v. Java (Jav. editie), pl. 103.

9) Hindu Javaansche Portretbeelden.

10) Catalogus van Groeneveldt, nr. 105.

11) Foto bij With, Java, plaat 152. Vgl. pl. 148, 149, 153. Van stralenkrans geen spoor.

12) Foto bij With, Java, plaat 141.

13) Vgl. Zimmer, Kunstform und Yoga, bl. 35.

14) Ook omdat de stijl dan moeilijk klopt; indien tenminste de Nāgarakṛtā-gama in Zang 41 naar waarheid zegt dat 's konings beeld pas door Hayam Wuruk werd opgericht.

Naschrift.

Wij wenschen nog eens uitdrukkelijk op de vaagheid en onzekerheid onzer bewering omtrent de Maj. stralenkrans te wijzen. Na voltooiing van dit opstel zagen we dat in het Oudh. Verslag 1930 een portretbeeld v. d. Rajapatni besproken wordt (zie pl. 54), waarvan de sterk ontwikkelde stralenkrans misschien onze meening, betreffende het vroege optreden derzelver, steunt. Vergissen wij ons niet, dan houdt de figuur tevens den rechterduim voor de borst geheven. Terloops zij er nog op gewezen, dat een Ganeṣa-beeld van 1350 reeds geheel van Maj. stralenkrans is voorzien. (Verslag Mus. Prins Hendrik te Rotterdam, 1926).